

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal
Cilt/Vol: 3, Sayı/Issue: 2, 2019, ss/pp.211-219.

Geliş tarihi: Kasım 2019
Kabul tarihi: Aralık 2019

ISSN:2602-3792

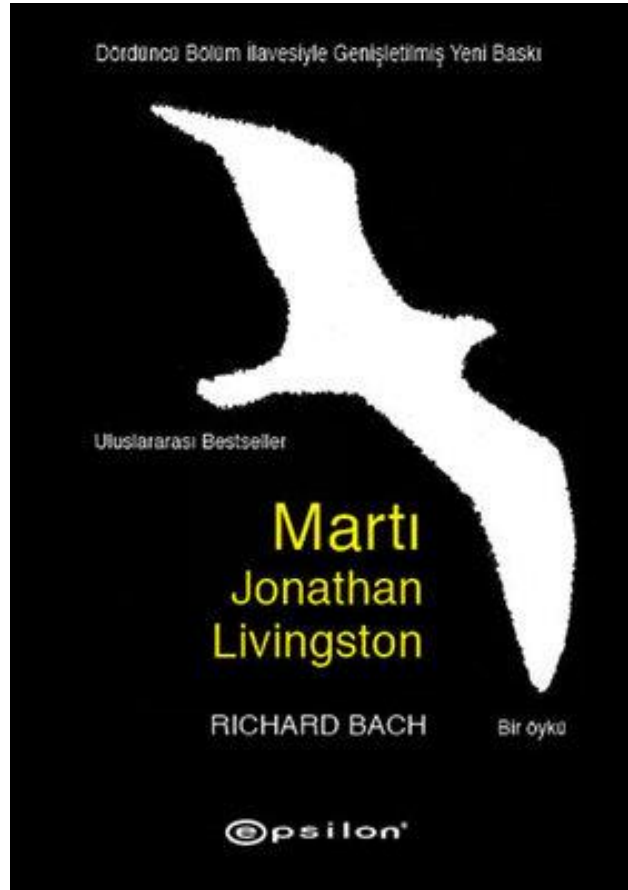
ANKARA-TURKEY.
This article was checked by iThenticate

Analytic Divinity Center
www.andcenter.org

MARTI JONATHAN LİVİNGSTON/ORİJİNAL ADI: JONATHAN LİVİNGSTON SEAGULL, RİCHARD BACH, ÇEVİREN: KADER AY/ASLI TÜRKMEN, İSTANBUL: EPSILON YAYINEVİ, 2018, 147 SAYFA.

Behlül TOKUR*

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, FDB (Din Psikolojisi Bilim Dalı), e-posta: btokur@ybu.edu.tr

 orcid: 0000-0002-6509-3100

Protestan bir papazın oğlu olan Richard Bach 23 Temmuz 1936 günü Illinois, Oak Park'ta dünyaya gözlerini açmıştır (Reginald vd., 1979: 803). Bach, 17 yaşında uçmayı öğrenmişken (pilot) 21 yaşına geldiğinde ise kendisini hızlı, gerçek hayat serüveninde bulmuş olmalıdır. Zira bu yaşında mücevherat satıcılığı, postacılık, figüranlık ve buna benzer işler yapmaya koyulmuştur. 1955'ten sonra yazarlık yapmak istemiş hatta bu uğraşını bir merhale daha ileri götürerek 1961-1964 yılları arasında dergilerde yardımcı editörlük yapmıştır (Kaser, 2009: 17). 1957 yılında Bette Jeanne Franks ile evlenmiş ancak 1971 yılında evliliği sona ermiştir, kimi kaynaklara göre de ailesini terk etmiştir. 1957 yılındaysa Amerika Birleşik Devletleri Hava Kuvvetleri'nde pilot olan ve bu görevini ise 1962 yılına kadar sürdüren Bach, sonrasında ise yazım dünyasına girmiştir. Hayatını 1964 yılında beri de yazar olarak sürdürmektedir (Biography of Richard Bach, 2018).

Bach'ın kardeşlerinden biri olan Bobby'yi sekiz yaşındayken kaybettiği bilinmektedir (Richard Bach Biography, 2019). Bu durum, hakkında müstakil bir araştırma olmasa da Bach'ı etkilediğine ilişkin karineleri içinde barındırmaktadır. Diğer taraftan ilk eşi Franks'ın Bach'ın yazarlık serüveninde önemli bir konumu olduğu ifade edilebilir. Zira evliliği boyunca Bach'ın notlarını kaleme alan ve düzenleyen en önemli yardımcısı olmuştur (Richard Bach, 2019a). Ne var ki yukarıda da işaret edildiği üzere Bach'ın ayrılığı bu yardımdan mahrum kalmasına yol açmıştır.

Bach'ın *Martı* isimli eseri belki de *Ezop* hikâyelerinin veya *Kelile ve Dimne* kıssalarının modern yorumu şeklinde değerlendirilmeyi de akla getirmektedir (Bulliet, 2005: 194). Öyle ki özgürlük teması etrafında Martı Livingston *Ezop*'un günümüze ulaşan hikâyelerindeki gibi bir hayvan kahraman olarak merkezi bir roledir. Bu bakımdan Bach'ın modern *Ezop* yorumu üzerinde düşünmek gerekebilir. Bu bakışla değerlendirildiğinde Bach'ın eserinin kendi deneyimlerinden yola çıkan ancak hayvanların kahraman oldukları geleneksel anlatımın modern sürümünü olarak değerlendirilmesi de muhtemeldir (Kaser, 2009: 17).

Bach'ın *Martı* isimli kitabı 1970 yılında yayımlanmış olsa da asıl ününü 1972 yılında çok satanlar listesine girerek kazandığı hatırlanmalıdır (Joshi, 2009: 70).¹³ Kasım 1972 yılında Time'da yayımlanan "*It's a Bird! It's a Dream! It's Supergull*" isimli uzunca bir makalede *Martı*, Saint-Exupery'nin *Küçük Prensi* ve Halil Cibran'ın *Peygamber* isimli eserleri ile mukayese edilmiştir (Joshi, 2009: 70). İşin ilgi çekici bir diğer yanı ise Bach'ın *Martı'yı* yayımlaması için pek çok

yayıncıya başvurmasına rağmen reddedilmesi ve kitabın Macmillan'dan çıkmasıdır (Richard Bach, 2019b).

Mark P. Williams'a göre 1970'lerdeki yayımlar arasında iki kitap diğerlerine oranla daha çok dikkat çekmektedir. Dikkat çekişin temelinde Bach'ın Martı'sı ile Richard Adams'ın 1972 tarihli *Watership's Down*'ı yer almaktadır. Çünkü her ikisi de anlatmak istediği şeyleri, gelenek ve maneviyatla olan metaforik ilişkilere vurgu yaparak anlatmaya çalışmıştır (Williams, 2014: 35).

Martı, fabl türünde öyküleyici anlatım tekniğiyle yazılmış edebi bir tür olup dört kısa bölümden oluşmaktadır. Bir martının (Jonathan Livingston) başından geçen olayların okuyuculara ibret verecek şekilde anlatıldığı bu eserde, özgürlük ve esaret kavramları varoluşsal bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu durum, eserde bireycilik, sosyal etki, sosyal uyum, öğrenme ve kutsallaştırma gibi alt temalar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Kitapta toplum baskısının ve herkesi tek tipleştirmeye zorlayan sürü psikolojisinin karşısında yer alan Martı Jonathan Livingston başta özgürlük olmak üzere cesareti, sabrı, azmi, öğrenmeyi, başarıyı ve mutluluğu temsil etmektedir. Kitaba göre özgürlüğün ve esaretin yaratıcısı, toplum değil bizatihi insanın kendisidir. Bireyi engelleyen zincirler, bireyin zihninden başka bir yerde değildir.

Anlam ve amaca yönelik olarak etrafındaki seslerden ziyade kendi iç sesine kulak vermeyi alışkanlık haline getirenler için Martı Jonathan Livingston, iyi bir arkadaştır. Öykü, günlerini yiyecek balık artıkları aramak için harcamak yerine, kendisinde var olan kanatları daha iyi kullanmayı hayal eden bir martı ile başlar. Farkındalık ve sorgulama, martının ilk hareket noktasını oluşturur: Hayatındaki bütün amaç, kendisinde var olan potansiyelleri sadece fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak uğruna kullanmak mıydı? Bu potansiyeller ona daha ulvi bir amaç için verilmiş olamaz mıydı? Bu ulvi amaç, basitçe kendisine verilmiş olan şeyin hakkını vermek veya onu hakkıyla kullanmak değil miydi? Bu sorgulama onda müthiş bir öğrenme isteğini de beraberinde getiriyordu. Ancak bu sorgulamalarına, bu öğrenme isteğine sosyal çevreden gelen cevap onu tatmin etmemekle beraber, düşünme ve öğrenme isteğini engelleyici bir tavır içeriyordu. Yazarın anlatısına göre martıların çoğu, kanatları olmasına rağmen uçmakla ilgili bir şey merak etmiyordu. Uçmak onlar için sadece kıyıda balık teknelerine doğru yiyecek almak için yapılan rutin bir faaliyetti. Burada karınlarını doyurduktan sonra tekrar kıyıya dönüyor ve bundan başka herhangi bir şeyle ilgilenmiyorlardı. Bu sebeple onlar için önemli olan uçmak değil yemektir.

Martı Jonathan Livingston, amacında kesin kararlı gözüküyordu. Her şeyi bırakıp uçuş denemelerine başladı. Bir süre denedikten sonra başarısız oldu ve sonra denemekten vazgeçti. Martıların arasına dönüp

onlar gibi yaşamaya, sürülerle ılık atıp balık ve simit parçalarının peşinden koşmaya başladı. Amacını takip etmek yerine aralarında bulunduğu sürüsü gibi davranmaya karar verdi. Onu öğrenmeye iten kuvvetle (farkındalık ve sorgulama) bağları kalmayacak, meydan okuma olmayacak ve böylece daha fazla başarısızlığa uğramayacaktı. Bir süre sonra bu durum onu tekrar rahatsız etmeye başladı. Sürüdeki martıların sıradan hayatı ona göre değildi. Başarısız olsa da uçma tekniğini mükemmelleştirmek için asla pes etmeyecek ve sürekli deneyecekti. Onu sıradanlaştıran herkesten her şeyden uzak durmaya karar verdi ve amacına odaklandı. Başarısız denemelerinden ardından bir süre sonra yavaş yavaş kanatlarına hâkim olmayı ve onları istediği gibi yönlendirmeyi öğrendi. Bir gün hız rekorunu kırdıktan sonra başarısını paylaşmak için sürüsüne geri döndü. Başardığı şeyi duyduklarında sürüsü onunla gurur duyacak, zevkten çılgına döneceklerdi. Onlara “Yaşamak için ne çok neden var! Balıkçı teknelerinin etrafında o rutin, sıkıcı ve dönüp dolaşmaktan başka nedenler de var yaşamak için... Cehaletimizi kırabiliriz, becerilerimizi, yeteneklerimizi ve aklımızı kullanarak kendimizi bulabilir, kendimiz olabiliriz. En önemlisi özgür olabiliriz!” dedi. Ancak sürünün önde gelenleri onu sorumsuzlukla suçlayıp bunun bedelini ağır bir şekilde ödetmekle tehdit etti.. Onlar için yaşam meçhuldü. Bildikleri tek şey, bu dünyaya yemek ve olabildiğince uzun yaşamak için gelmiş olduklarıydı. “Anlam arama! Bu kısıtlı anlamla yaşa.” mesajı taşıyan bu tepki karşısında Martı Jonathan Levingston, onlara “Yaşamın gerçek anlamını arayan, bulmaya çalışan bir martıdan daha sorumluluk sahibi kim olabilir? Bin yıldır yaptığımız tek şey balık peşinde koşmak. Artık yaşamak için bir nedenimiz olmalı; öğrenmek, keşfetmek, özgür olmak gibi. Bana bir şans verin, öğrendiklerimi size göstereyim “ dedi. Ancak sürüde yeniliğe açılıp gelişmek yerine, geleneğe bağlı kendini koruma refleksi ağır bastı ve ‘kardeşlik bitti’ denilerek martı sürüden kovuldu. Belki yalnızlaştırılmıştı ama ödediği bedel onu hiç üzmedi. Can sıkıntısının korkunun ve öfkenin bir martının ömrünü kısalttığını, bunları zihninden uzaklaştırdığında ise hoş ve uzun bir yaşam süreceğini biliyordu.

Martı Jonathan Levingston’ın sürgün hayatı yolda karşılaştığı iki martıyla bambaşka bir serüvene dönüşür. Öykünün bu bölümüne metafizik unsurlar hâkimdir. Dünyanın dışında başka bir âlemde, başka bir öğreti, başka bir terbiye ve başka bir düşünce sistemi içerisinde kendisini bulan Jonathan Levingston, burada uçma konusunda bütün sırlara vakıf olur ve ustalaşır. Bir süre sonra, bütün bu öğrendiklerini dünyadaki martılara anlatmak için tekrar geri döner. Önceleri beş altı kişilik küçük öğrenci gruplarına dersler verir. Daha sonra diğer martı sürüleri arasında meşhur olmaya başlar ve öğretisi böylece sürüler

arasında hızlıca yayılır. Artık martılar arasında kutsal biri olarak anılmaya başlar. Martı Jonathan Levingston, öğretisi kabul gördükten sonra bir gün sahilden uzaklaşıp kaybolur. Martı Fletcher başta olmak üzere ona yakın olan öğrencileri bu öğretiyi diğer martılara anlatmaya devam eder. Zaman geçtikçe altın çağını yaşayan öğreti, yavaş yavaş asıl mecrasından çıkmaya ve çarpılmaya başlar. Martı sürüleri uçmak için değil sadece Fletcher'a dokunabilmek için birbirleriyle yarışır hale gelir. Çünkü o kutsal kabul ettikleri Jonathan Levingston'ın en yakın dostudur ve ona dokunmuştur. Dolayısıyla Fletcher'a dokunmak aslında Martı Jonathan Levingston'a dokunmak anlamına gelmektedir. Derken asıl amaç olan uçmak martılar arasında unutulmuş sadece kutsal olanla ilgili anlatıları ezberlemek ve bu ezberleri her yerde tekrarlayıp sohbet grupları oluşturmak asıl amaç haline dönüşmüştür.

“İçimizde yaşayan gerçek Martı Jonathan'lara...” diye başlayan eser, amacını ve benliğini kaybetmiş bir topluma serzenişte bulunurken diğer taraftan onlara bir çıkış yolu göstermektedir. İnsanın sahip olduğu potansiyele, hayal gücüne, tutkuya ve yaşamın anlamına dair kısa ama çok şeyler anlatan bu kitap, varlığın sınırları içerisinde sınırsızlığı keşfeden, sıradan bir martı iken benliğini fark ederek kendi türü içerisinde sıra dışı olmayı başaran bir martının öyküsüdür.

Zorluklar karşısında genelde iki farklı insan tiplmesi görülür. Biri, bu eserdeki kahramanı temsil eden Martı Jon, diğeri ise Gogol'un 'Palto' romanındaki başkahraman Akakiy Akakiyeviç... Her iki kahraman da üzerlerindeki ölü toprağı atmak ya da o toprağı gömülmek çıkmazıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bilindiğı gibi istakozların kabuğı büyümez ve kabuk içerisinde bir süre sonra sıkışıp kalırlar. Ne zaman ki üzerlerindeki kabuğı atmaya çalışırlar o vakit büyürler. Hayat, hiç kimse için kolay bir süreç değildir, zordur. Ancak çok az insan bu zor süreçleri kendi lehine çevirip kabuğunu atabilir. Bu nedenledir ki hayat içerisinde her olay bireyi bir tercihe zorlar. Pes etmek, kaybedilenler peşinde kaybolmak ya da mücadele edip yaşamın ve sahip olunan yeteneklerin hakkını vermek kolay bir tercih değildir, çünkü kimse sonucu bilemez. Yaşananlar ve çekilen acılar herkes için önemli ve özel olsa da asıl önemli olan bu süreçlerin sonunda yapılan tercihlerdir. Martı Jon, kabuğunu atmayı, çabalayıp anlamı yakalamayı (uçmayı) tercih etti ve amacına (cennete) ulaştı. Fakat benzer süreçlerden geçen Akakiy'in sonu nehir kenarında kindar bir hayalet oldu. Bu sebeptendir ki insan, kendini zorlamadan kim olduğunu, olaylar kendisini zorlamadan ise sabrını ve sınırlarını bilemez.

Martı Jon, ilgiyi dış dünyadan kendisine çevirebilmeyi başarabilmiştir. İlgiyi kendine çevirdiğinden hem kendindeki hem de toplumdaki eksikleri ve yanlışlıkları görebilmiştir. Bu yüzden bütün engellemelere rağmen bıkmadan usanmadan kendi davasına sahip çıkmış ve amacının peşinden gitmiştir. Amacı toplumla kavga etmek, toplumdaki değerleri toptan yok saymak değildir. O, toplumun

yabancılaştırmasına sebep olan sahte anlam ve amaçlara karşıdır. Şayet Martı Jon, kendi istek ve arzularının peşinden koşan ve onların tatmin edilmesini tek gerçek kabul eden bir şahsiyeti temsil etseydi, sadece kendi çıkarları için çabalar ve böylece karnını doyurma peşinde koşan diğer martılardan pek bir farkı kalmazdı. Ancak o, öğrendiği tecrübelerini toplumla paylaşıp toplumun kaybolan kimliğinin yeniden inşası için tekrar geri dönmüştür.

Martı Jonathan Levingston'un yolculuğu bir yandan kişisel bir yolculuk gibi gözüксе de bir yanıyla manevi bir yolculuğu temsil eder. Martı metaforu aslında Hz. İsa'yı temsil etmektedir. Gerçek Hz. İsa algısının nasıl olması gerektiğini hikâyeye üzerinden işleyen yazar, Martı Fletcher başta olmak üzere havarilere de atıflar yapmaktadır. Bu yönüyle şu anki Hristiyan din anlayışına bir eleştiri özelliği de taşımaktadır. Adeta eser, hiçbir insanın benim evrendeki yerimi söylemeye yetkisi yok deyip, insan yapımı dini reddetmektedir. Mademki Tanrı karşısında her insan aynı, benim Tanrı'yla olan ilişkimin senin Tanrıyla olan ilişkin gibi olması gerekmez ve sen bunu bana dikte edemezsin anlayışını savunmaktadır. Çünkü insan eli değdiğinde 'Kutsal'ın daha çok kutsallaştırıldığı ve dinin eylem düzeyinden daha çok literal düzeye indirildiği' bir din anlayışı topluma hâkim olabilmektedir. Bu sebeptendir ki bir yerde kutsaldan başka kutsallaştırılan her şeyin ya sömürü ya da ihanet etme aracı olarak kullanılması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu durum eserde şöyle anlatılır:

“Martı Jonathan Levingston'ı gören ve onun yakın dostu olan martılar (havariler) öldüğünde onları çakıl taşlarından oluşan devasa mezarlara gömdüler. Mezarlar tapınaklara dönüştü ve Kutsal ile bir olmak isteyen bütün martıların mezarlara bir çakıl taşı atıp hüznü bir konuşma yapması zorunlu bir ritüel halini aldı. Kimse Kutsal'la bir olmanın ne anlama geldiğini bilmiyordu ama bu o kadar ciddi ve derin bir şeydi ki, hiçbir martı ahmak olduğu düşünülmeden bu konuda sorular soramıyordu. Tek düşünce şuydu: Mezara ne kadar güzel bir çakıl taşı atarsan Kutsal'a ulaşma şansın o kadar artar. Artık uçmak kimsenin umurunda değildi.”

Martı Jonathan'ın kutsallaştırılıp öğretilerinin saptırılması aslında çok da yabancı olunmayan tarihsel ve sosyo-psikolojik bir gerçekliği hatırlatmaktadır. İnsan, fikirlerini benimsemek yerine şahısların kendisi ya da dış görünüşüne takılıp kalma temayülü gösterebilir. Çünkü kutsamak eylemden daha kolaydır.

Eser, lise çağından itibaren ve özellikle üniversitelerde psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, eğitim, felsefe ve ilahiyat konularını içeren derslerde üzerine tartışılması gereken bir kitaptır. Hacmi küçük olsa da evrensel bir anlam yüküne ve ağırlığına sahip olan bu eser, özgürlük,

cesaret, sosyal etki, sosyal uyum, öğrenme, kutsallaştırma gibi kavramları sade ve etkileyici bir dille vurgulamaktadır. Ancak eserdeki cennet tanımı ergenlik dönemindeki gençler için yanlış anlamalara yol açabilir. Eserde cennet diye bir yerin olmadığı, cennetin hedeflerinin peşinden giden ve onları gerçekleştiren insanların yaşadığı doyum olduğu ifade edilmektedir. Ergenlik döneminin yoğun şüphe ve çatışmaların yaşandığı bir dönem olması sebebiyle böyle bir tanım oldukça kafa karıştırıcıdır. Tamamen metafizik âlemlerle ilgili olan bir mekânın, başarının verdiği doyum olarak nitelendirilmesi zorlama bir yorumun ötesinde ergenin zihnindeki cennet imajının aslına zarar verebilir. Bu durum asıl ifade edilmeye çalışılan anlamın da tam olarak anlaşılmasına neden olabilir. Dolayısıyla ergenlik dönemindeki gençlere bu kitap okutulurken durumu izah edici bir bilginin verilmesi konunun anlaşılması açısından önemlidir.

Cennet tanımından başka eserde sorun oluşturacak ikinci durum içinde bulunduğu toplumun yanlışlarına karşı çıkan herkesin sanki birer Martı Jonathan Livingston olabileceği hissini vermesidir. Oysa herkesin içinde bir Martı Jonathan Livingston olsa da bunu herkesin gerçekleştiremeyeceği aşikârdır. Sürü psikolojisinde bilinç yoktur. Algılama, farkına varma, dikkat etme, analiz etme gibi süreçlerden uzak olan sürü, kendi içerisinde bilinçli bir varlık istemez ve onu zamanla dışlar. Bunun farkına varan her birey Martı Jon gibi sürüden uzaklaşıp manevi haller yaşayan ve sonunda ustalaşan bir süreci yaşamak zorunda değildir. Buna gerek de yoktur. Sürü içerisinde bilinçli bireylerin olması sürü için çıkış yoludur ve oldukça gereklidir. Bunu dert edinen her birey bu nasipten faydalanması için sürü içerisinde mücadelesini verebilir. Manevi yardım Martı Jon'u bulduğu gibi herkese isabet etmez. Kaldı ki bu beklentiye düşülmemelidir. Böyle bir beklenti gelişmekten çok birey için varoluşsal bir prangadır. Eser önemli mesajlar verse de gerçekçi olmayan ve sınırları meçhul bir idealin kendini gerçekleştirmenin tek çıkış yolu olarak gösterilmesi aşırı ve ayakları yere basmayan bir hedef olmuştur. İnsanlık tarihine bakıldığında toplumları olumlu yönde etkileyen büyük değişimlerin, tek bir insanın içinde bulunduğu toplumun insan onur ve haysiyetine yakışmayan tutum ve davranışlarına isyan etmesiyle başladığı görülebilir. Ancak peygamberler hariç bu mücadelelerinde doğrudan manevi bir alanla temasa geçip destek alan bir lider görülmemiştir. Kaldı ki peygamberler dahi bu desteği alsa da zorlu mücadeleler vermişler ve hatta bazıları öldürülmüştür. Dolayısıyla yaşamın gerçekliği asla göz ardı edilmemelidir.

Martı Jonathan Livingston'ın en dikkat çekici yönü bireysel, sosyal veya dini olsun, insanın farkındalığı ve tercihi yapacağı vurgudur. Çünkü insan ancak tercih ettiklerinin sorumluluğunu üstlenir ve onları gerçekten içsel olarak tecrübe edebilir. Eserden çıkarılan tecrübeleri ise şu şekilde ifade etmek mümkündür:

“Hayallerini gerçekleştir, kalbine güven ve insanların seni neye dönüştürmek istediklerine dikkat et...”

Gözlerinin söylediğine inanma, tek gösterdikleri sınırdır. Anlayarak bak, gerçekten ne bildiğini keşfet, işte o zaman öğrenmenin yolunu göreceksin...

Tutkuyu keşfet ve sahip olduğun yeteneklerde ustalaş...

Gelişmenin sırrına er...

Gelişme bir olaydan ziyade bir süreçtir. Kendini ne kadar kontrol edersen o kadar geliştiğinin farkına varırsın...

Kendin için daima hedefler koy ve seni daha iyi yapacak şeyleri takip et...

Hayatta farklı bir yol izlemek her zaman kolay değildir, ancak değerlerinize göre yaşadığınızı hissetmek size mutluluk verecektir...

Tercihlerini önemse, hata yapmaktan korkma...

Doğru sorular sorarak kısıtlayıcı inançlarından kurtulabilirsin...

Sevgiyle çalış... Çok zor olsa da en güçlü ve en eğlenceli çalışma şekli budur...

Yapmak istediğin şeye ‘inanırsan’ başarırsın. Yapmak istediğin şeyi ‘anlarsan’ başarırsın. Ne yaptığını ‘bilirsen’ başarırsın. Yapacağın şeyi ‘istersen’ başarırsın. Yapmak istediğin şey için ‘çalışırsan’ başarırsın...

Hedeflerinizi gerçekleştirme yolunda ödeyeceğiniz bedel size acı vermez...

Etrafımızdaki insanlar evren ve metafizik hakkında size bir takım bilgiler anlatabilir, ancak kalbiniz ve aklınız ne diyor ona da bakmak gerekir...

Bir insanı ‘birey’ olduğuna ikna etmek dünyanın en zor işidir...

Kendini keşfetmek ve yalnızlık en iyi iki dosttur...

Kim olduğunu bilirsen yönün bellidir...

Benimsemeden yapılan her uyma davranışı bireyi körleştirir...

Özgürlük, sıradanlık prangalarından kurtulup bedel ödemeyi göze aldığımızda ortaya çıkar...

Bedenlerimizin yaratıcısı değiliz ama biz ruhun ve hayatın ifadeleriyiz. Duvarlarla, sınırlarla zincirlenmedik...”

Her toplumun uçan kağan, kendilerinden farklı, gizemli güçleri bulunan kutsal martılardan daha çok günlük hayatın ve maneviyatın aşırılıklarından uzak, öğrenme ve kendini geliştirme isteğini köreltmeyen, itaatten çok özdeşleşmeyi esas alan dengeli rol modellerine ihtiyacı vardır. Bütün bunlardan sonra eserden çıkarılabilecek en anlamlı sonuç şu olabilir: “Hayat ya uçmak için mücadele edilen ya da palto için ölünen bir serüvendir.”

KAYNAKÇA

Biography of Richard Bach. (2018). Erişim tarihi: 6.12.2019. <https://thebiography.us/en/bach-richard>.

Bulliet, Richard W. (2005). *Hunters, Herders, and Hamburgers: The Past and Future of Human-Animal Relationships*. New York: Columbia University Press.

It's a Bird! It's a Dream! It's Supergull!. (13 Kasım 1972). Erişim tarihi: 3.12.2019.

<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,910460,00.html>

Joshi, S.T. (2009). *Junk Fiction: America's Obsession with Bestseller*. Maryland: The Borgo Press.

Kaser, J. (2009). “Bach, Richard”. *Encyclopedia of American Popular Fiction*, New York: Facts on File, s. 17-19.

Reginald, Robert vd. (1979). *Science Fiction and Fantasy Literature: A Check List, 1700-1974: with Contemporary Science Fiction Authors*, c.2. Detroit: Gale Research Company.

Richard Bach Biography. (2019). Erişim tarihi: 6.12.2019. http://www.innergrowth.info/private/richard_bach_biography.htm

Richard Bach. (2019a). Erişim tarihi: 7.12.2019. https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Bach

Richard Bach. (2019b). Erişim tarihi: 2.12.2019. <https://www.famousauthors.org/richard-bach>

Williams, Mark P. (2014). Selective Traditions: Refreshing the Literary History of the Seventies. Nick Hubble, John McLeod ve Philip Tew (Ed.), *The 1970's: A Decade of Contemporary British Fiction* içinde (s. 15-42). New York: Bloomsbury Academic.